

ÜSKÜDAR

SEMPOZYUMU

II

12 - 13 Mart 2004

BİLDİRİLER

CİLT 1

Editörler
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61

Üsküdar Belediye Başkanlığı
Üsküdar Araştırmaları Merkezi
Yayın No: 16

ISBN Takım No: 975-92019-4-1
ISBN Cilt 1: 975-92019-5-X

Editörler
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Mart 2005, İstanbul

TEKNİK HAZIRLIK: KAKNÜS AJANS
KAPAK DÜZENİ: KAKNÜS AJANS
İÇ BASKI: ALEMDAR OFSET
KAPAK BASKI: MİLSAN
CİLT: DİLEK MÜCELLİT

Üsküdar Sempozyumu
Yer: Üsküdar Belediyesi Çamlıca Eğitim Merkezi
Tarih: 12-13 Mart 2004
Düzenleyen: Üsküdar Belediyesi

ÜSKÜDAR MATBAASI VE BURADA BASILAN ESERLER LİSTESİ (1802-1824)

Kemal Beydilli

Bilindiği gibi ilk Türk matbaası İbrahim Müteferrika ve Said Efendi tarafından kurulmuş (1827) ve oldukça yoğun bir faaliyet göstermiş olarak Müteferrika'nın ölümüne kadar (1746)[1] işlevini etkili bir şekilde sürdürmüştür. Burada 23 cilt halinde 17 kalem eser basılmış olup, bunların toplamı 12.500 adettir. Müteferrika'nın vefatından sonra matbaa işletmesi bu işe tâlip olan Rumeli kadılarından İbrahim ve Ahmed Efendilere havale edilmiş (1747), ancak bir kalem eser basmış olarak, başarı kaydetmeden kısa bir süre içinde kapanmış ve basım işleri tamamen terk edilerek, unutulup gitmiştir. Basılan kitapların yeterli satış yapmaması, dolayısıyla geniş bir okur sayısına erişememiş olması, bu gelişmede önemli bir rol oynamıştır. Bu zafiyetin ise ilerideki denemeler içinde söz konusu olduğu gözlenmektedir. 1782'de Müteferrika bakıyyesi matbaa takımlarının Kadı İbrahim'in varisinden Fransız elçiliği tarafından satın alınmak istemesi matbaa işlerini tekrar gündeme getirmiştir. Bu bakiye o sıralarda Beğlikçi olan Râşid Efendi tarafından satın alınmış, büyük emek ve masraflarla eksiklikleri giderilerek işletmeye açılmıştır. Nihayet, 1795'de Mühendishâne-i berrî'nin eğitime başlaması üzerine, Râşid Efendi'nin elindeki matbaa takımları devlet tarafından satın alınarak, Mühendishâne binasının zemin katında ve mühendislik eğitimini tamamlayan bir unsur olarak çalışmaya başlamış ve riyasetine Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi getirilmiştir. (Şubat 1797).[2] Burada, mühendislik eğitimi ile ilgili olarak ders kitapları, Logaritma cetvelleri, Türkçe, Arapça ve Fransızca telif ve tercüme eserler, Fransızların Mısır'a saldırmaları münasebetiyle yine Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak hazırlanan beyannâmeler[3] basılmıştır. Bunların toplam sayısı 19 kalemi bulmaktadır.[4] Nizâm-ı cedîd hareketini tanıtma amacıyla 36

---

[1] Müteferrika'nın ölüm tarihi tartışmalıdır. Genel olarak kabul edilen tarih 1745 olmakla beraber, son zamanlarda 1747 senesi Şubat ayı içinde olduğu da ileri sürülmüştür. (bk. Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", DİA, XXI, 324-327). Biz burada, Avusturya'nın İstanbul elçisi Penkler'in Haziran 1746 tarihli raporundan hareketle Hammer tarafından verilen tarihi esas aldık. Bk. Hammer, GOR, IV, 423.

[2] Bütün bu gelişmeler için bk. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi* (1776-1824). İstanbul, Eren kitapevi 1995, s. 99 vd.

[3] İlk defa yayımlanan bu beyannameler için bk. Kemal Beydilli, *Mühendishâne ve Üsküdar Matbaalarında Basılan Kitapların Listesi ve bir Katalog*. İstanbul Eren kitapevi 1997, s. 33-35.

[4] Bk. Beydilli, *Mühendishâne*, s. 254-255 ve Katolog, s. 15-17.

gravür içeren ve 200 adet olarak basılan Mahmud Raif Efendi'nin *Tableau des Nouveaux Règlemens de l'Empire Ottoman* ünvânlı eseri, burada basılan eserlerin en değerlisidir.[5]

1802 senesi içinde Mühendishâne binası içindeki yerinin darlığı sebebiyle matbaanın başka yere taşınması söz konusu olmuştur. Önce İstanbul'da, Kapalı Fırın semtinde (bu günkü Arşiv binasının bulunduğu semt) bir mahalle taşınmış, ancak buranın da yeterli genişliğe sahip olmadığı görüldüğünden, daha işletmeye geçmeden tekrar taşınması kaçınılmaz olmuştur. Matbaanın bu yeni yeri, Harem iskelesi arkasında, inşaatı henüz bitmiş olan Selimiye kışlası, camii ve hamamı civarında, yalnızca bu iş için yapılmış müstakil ve büyük bir binadır. Devrin kaynaklarında bu bina ve yeni oluşturulan Selimiyye semti ile ilgili değerli kayıtlar mevcuttur: Mühendishâne'nin genç mühendislerinden Seyyîd Mustafa burasını şöyle tarif eder: *"Topkapusu'nda vâkˆ sarây-ı hümâyûnlarına karşı mahmiyye-i Üsküdar'da Kavak Sarâyı demekle ârif ki, Kalçedonya dedikleri şehr-i atˆkin bakıyye-i civârına yakındır. Makam-ı mezkûr hevâ vü mevki' cihetiyle lâ-nazir, eslâf pâdişâhların Anadolu yakasında sarây-ı be-nâmları idi. Anda fenn-i mi'mârˆ-i hendese üzere bir kıt'a mükemmel kışlak ve pˆşgâhında evsâ' ta'lˆm meydânı ve bir câmi'-i şerˆf ve hamâm ve büyût ve dekâkˆn ve cümle levâzımı ile hemân bir şehr-i cedˆd binâ ve cemˆ'i ma'arif ü sanâyi'e dâ'ir ve envâ'ı kütüb ü haritalar tab' olunmak içün kebˆr bir Tab'hâne dahi inşâ ederek, sekiz-on kˆse sarfıyla erbâb-ı ulûm ü fünûn teksˆrine ve mu'allem asker tevfˆrine dâ'ir bâkı ve an-be-an müterâkki vü müzdâd olan rağbetlerin cümleye müceddeden beyân ü inhâ ve nakşârâ-yı levh-i zamˆri olan tevfˆr-i miknet-i devleti işbu kubbe-i ra'nâ ile temhˆr eyledi".*[6] Matbaa binasının müstakil ve gösterişli, *"âlˆ"* bir bina olduğu Behîc Efendi tarafından da çağdaş bir kayıt olarak vurgulanmıştır.[7] Aynî Efendi de matbaa binasını tavsif ederken, bunun padişahın şahsiyeti gibi büyük olduğunu ifade eder: *"Tabi'atince mu'alla basmahâne eyledi icâd".*[8] Devri özel olarak kayd eden Câbî Ömer Efendi ise, Selimiye kışlası, matbaa ve burada basılan eserler hakkında bilgi verir: *"Üsküdar'da vâkˆ Kavak Sarayı ve Kışla yanında… bir câmi'i şerˆf binâsı… bir hammâm… ve kütüb-ı tevârˆh ve sâ'ir harita basmaya etrâfıyla bir mükemmel kütübhâne binâsı dahi inşâ".*[9] Câbî'nini *kütübhâne* dediği matbaa binasıdır. Yine bir başka yerde: *" Üsküdar'da Selimiye câmi'-i şerˆfi kurbunda mu'anven kitâb ve sâ'ir basmahânesi binâ ve içine mürettibler ve mubassırlar, mahiyeler ta'yin ve Hadice Sultan tarafından bin Birgivˆ risâlesi ve bin Van Kulu ve Küçük Tezkˆreci Muhib Efendi'nin pederinin şerh eylediği Âmentü Şerhi basılup, Atlas-ı Cedˆd'ler basılup ve Harem iskelesine bir kârgˆr iskele binâ…".*[10] Selimiye Kışlası'nın deniz tarafındaki ahırların bulunduğu yerde olduğu ifade edilen matbaa binasının, bu ahırların yapımı esnasında (1843) yıkıldığı ayrıca belirtilmektedir.[11]

---

5 Bu eserin tıpkı basımı ve Türkçe özgün metninin yayımı için bk. Kemal Beydilli-İlhan Şahin, *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı cedˆd'e dair eseri*, TTK, Ankara 2001.

6 Bk. Kemal Beydilli, "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı cedîd'e dair Risâlesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1987,s. 436-437.

7 Mehmed Emîn Behic, *Sevânihü'l-Levâyih, vr. 70a.* (Haz. Ali Osman Çınar. Marmara Üniversitesi SBE. Basılmamış yüksek lisans tezi, 1992).

8 *Aynˆ Divânı*, İstanbul 1258, s. 283.

9 *Câbˆ Tarihi*. Yay. Mehmet Ali Beyhan. Ankara TTK 2003, I, 38

10 *Câbˆ Tarihi*, I, 90.

11 İsmail Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1977, II, 528, 531.

Mühendishâne matbaasının bütün alet ve edevatıyla Üsküdar'a taşınması akabinde, buradaki faaliyetiyle ilgili olmak üzere yeni bir düzenlemeye gidilmiştir Buna göre, matbaanın eski halinde olduğu gibi devlet tarafından *(cânib-i mîrî)* değil de, belirli şartlar dahilinde işletmeye devredilmesi *(maktû'an idâresi)* cihetine gidilmiştir. Dolayısıyla, bir sermaye tahsis olunmasına, kâr ve zarar hesabıyla çalışacak bir kurum haline dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu amaçla mevcut mal varlığına ilaveten 25. 000 kuruş sermaye tahsis edilmiştir. Matbaanın Selimiyye vakf-ı hümâyûnu arazisi üzerinde olması ve bu vakfın musakkafatı olarak görülmesi sebebiyle, bu vakfa ayda 100 kuruştan senelik 1.200 kuruş kira ödemesi öngörülmüştür. Matbaanın idaresi mühendishâne matbaasını da idare etmiş olan müderris Abdurrahman Efendi'ye havale edilerek, bununla ilgili olarak kendisine yeni bir berat verilmiştir. (Aralık 1802). Matbaanın o ana kadar İrâd-ı cedîd hazinesinden aynen devr ve teslim olunan kitaplar, basma tezgahları, hurufat ve sair alet ve edevat bedeli olarak şimdiye kadar sarf edilen meblağ 66. 425 kuruşu bulmaktaydı. Bu paranın 18. 301 kuruşu mevcut alet ve edevat değeri olarak belirlenmiş ve demirbaş olarak Abdurrahman Efendi'nin zimmetine geçirilmiştir. Bu meblağın 25. 000 kuruşu sermaye, bakiyyesi olan 22. 825 kuruşun da, işletmenin kâra geçmesiyle tedricen ödenmesi gereken miktar olarak tesbit edilmiştir. Maaşlar yeni işletme tarafından ödenecek, teslim edilen demirbaş devlet malı sayılacak, bunların bakımı ve korunması sağlanacak ve vakfa verilmesi gereken kira bedeli düzgün olarak ödenecektir. İşletmenin büyük gelir sağlaması halinde, bu her türlü ödeme ve masraflar düşüldükten sonra İrâd-ı cedîd hazinesine intikal ettirilecekti. Yeni berat şartları cümlesinden olmak üzere, yeni bir idarî yapıya ve "sivil" bir kimliğe kavuşturulan, ancak bir kamu işletmesi olma özelliğini de kaybetmeyen Üsküdar matbaasında, Mühendishâne matbaası olarak faaliyet gösterdiği zamanlarda mevcut olmayan bir imtiyaz olmak üzere, o zamana kadar basılması söz konusu olmayan tefsir ve hadis gibi dinî kitapların basılmasına[12] ve piyasa ihtiyacına da cevap vermek üzere dışardan her türlü basım işlerinin kabul edilmesine izin verilmiş ve matbaanın iş hacmini sağlamak amacıyla da başka basımevlerinin faaliyette bulunmasına yasak getirilmiştir. Bu çerçeve içine gayrı müslimlerin bastırmak istedikleri dinî eserler de girmekteydi. Bu gibi eserlerin basıldığına dair beyanlar mevcut olmakla beraber[13], bunları örneklemek şu ana kadar mümkün olamamıştır.

Üsküdar matbaası bu düzen dahilinde çalışmalarını dört-beş sene kadar düzgün bir şekilde yürütmüş ve aşağıda verilen listede görüleceği üzere değerli eserler basmıştır. Ancak, 1807 senesine gelindiğinde faaliyetini durdurduğu ve *"mesdûd ve san'at-ı tab' ü temsîl metrûk"* olacak bir hale düştüğü anlaşılmaktadır. Bu gelişmede, III. Selim saltanatının son döneminde yaşanan iç ve dış büyük krizlerin başlıca etken olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üsküdar matbaasının içinde bulunduğu durumu takdim ettiği bir raporla dile getiren sabık Defteremîni vekili Sâlihzâde Hüseyin Beyefendi, konulan sermayenin yetersizliği sebebiyle *"menâfi'-i ammesi olan"* matbaanın bu şekilde *"metrûk ve mu'attal"* kaldığını, oysa kitap ve risaleler basarak *"memâlik-i İslâmiyye'ye neşr"* edilmesi gibi faydalı bir işin üstlenilmiş olması gerektiğini ifade etmekte ve matbaa riyasetine talip olduğunu bildirmekteydi. Durum matbaa riyasetinden sorumlu olan Abdurrahman

[12] Devrin önde gelen simâlarından olan Behîc Efendi, müslüman halkın cehaletten kurtarılması için dinî eserlerin de matbaada basılması gerektiği fikrini savunur ve bunların basım yoluyla daha ucuz olarak sağlanabileceğini ileri sürer. Günlük iâşesine takadı olmayan ve en az 500 kuruşluk kitaba ihtiyacı olan talebe-i ulûmun, böylece 150 veya 200 kuruşluk bir masrafla kitap ihtiyacını matbu olarak karşılayabileceğini ifade eder. Böylece matbaaanın iş sıkıntısı da çekmemesine katkıda bulunulacağına dikkat çeker. Bk. *Sevânihü'l-Levâyih*, vr. 126.

[13] Beydilli, *Mühendishâne*, s. 137, 140.

Efendi'yle de tartışılmıştır. Abdurrahman Efendi de matbaanın kapanma raddesine gelmiş olduğunu kabul etmekte ve bunu içine düştüğü mâlî krize bağlamaktaydı. Böyle bir gelişmenin sebebi olarak da basılan kitapların satılamamasını ve elde kalmasını göstermekteydi. Kitapların İstanbul dışında pazarlanması da gerçekleştirilememiştir ve elde mevcut olanların satılıp, yatırılan paranın geri dönmesi için senelerin geçmesi gerekmektedir. Dolayısıyla basım ve işletme masrafları karşılanamadığından matbaanın faaliyeti gerçekten de durma noktasına gelmiştir.

Durumun tahkiki ve bir karara varılması kendisine havale edilen Reisülküttap Galip Efendi, tercihini matbaa idaresine Hüseyin Beyefendi'nin getirilmesi yönünde kullanır. Kendisine, selefi için öngörülen aynı şartlar dahilinde bir berat tanzim edilerek, resmen atanması sağlanır. (Aralık 1807). Burada ayrıca, Türkçe, Arapça, Farsça ve Rumca kitap ve risalelerin başka yerlerde basılmaması ve basan olursa önlenmesi, dolayısıyla matbaanın tekel imtiyazı tekrar vurgulanır. Hüseyin Beyefendi'nin riyaseti ancak bir yıl kadar sürmüş ve Nizâm-i cedîd aleytarı gelişmeler, Kabakçı isyanı, III. Selim'in tahtan indirilmesi, IV. Mustafa'nın tahta çıkması gibi büyük olaylar sebebiyle herhangi bir iş yapmaya fırsat bulamadan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Temmuz 1808'de matbaa işleri yeniden ele alınır ve idaresi aynı berat şartları dahilinde olmak üzere, bu işe talip olan Hacegândan Maraşlı Ali Efendi ile Üsküdar Doğancılar Camii imâmı Hafız Mehmed Emîn Efendilere müştereken tevcih edilir. Devir ve teslim aldıkları alet ve edevat ve mevcut kitap ve haritalara 33. 382 kuruş değer biçilir ve bu meblağ karşılığı hazineye tedricen ödenmek kaydıyla kendilerinden borç senedi alınır.

Bu arada İstanbul'da önemli gelişmeler cereyan etmekte, II. Mahmud, Alemdâr Mustafa Paşa'nın askerî müdahalesi neticesinde tahta çıkartılmaktaydı. (6.VII. 1808). Alemdâr'a karşı duyulan tepki ise kısa zamanda kendini gösterir. Kasım ayında patlak veren ve kanlı olaylara yol açan ayaklanma, Alemdâr'ın ölümüyle sonuçlanmakla kalmaz, tepkiler sarayı da tehdit edecek boyutlara bürünür. Yeniçeriler, nizâm-ı cedîd'in ihyasını amaçlamak üzere kısa bir zaman önce kurulmuş olan Sekbân-ı cedîd ordusuna karşı duydukları infiali, bu askerlerin barındıkları Levend ve Selimiyye kışlalarına hücum ve buralarını yakarak gözler önüne sererler. (17 Kasım 1808). Özellikle Selimiyye kışlasına saldırmaları, burasını, maiyetindeki sekban askerleriyle savunan binbaşı Arnavud Mustafa'yı öldürmeleri ve kışlayı ateşe vermeleri, bütün yakın çevrenin de isyan ve yangın ateşiyle kavrulmasına ve tahribine yol açar. Çevrede subayların oturdukları evler yanında, sade vatandaşların ikametgahları ve dükkanlar da yağma edilir ve ateşe verilir. III. Selim'in tahtan indirilmesi (29. V. 1807) ve Nizâm-ı cedîd askerinin ortadan kaldırılması ile kışlanın ve dolayısıyla çevredeki Selimiyye vakfı musakkafâtından olan mütemmim bina ve işletmelerin metruk bir hale gelmeleri, bu gelişmeler sebebiyle zaten söz konusu olmuş bulunuyordu. Hattâ, o zaman, kışla ve çevre biralarda alakası bulunan çok sayılardaki dokumacı esnafı, bir müddet sonra yeni padişah IV. Mustafa'ya müracaatla, alacakları olan 61 bin kuruşu talep etmişlerdi. Neticede bu meblağın Selimiyye vakfından dört taksit halinde ödenmesi karar altına alınmıştı. Bu ödemeyi karşılayabilmek ve gelir temini amacıyla kışlanın bir *han* haline dönüştürülmesi ve odalarının kiraya verilmesi planlanmış ve bu iş için binaya bir mütevelli atanması cihetine gidilmişti. II. Mahmud'un tahta çıkması üzerine kışlanın bu şekilde amaç dışı kullanımına bir son verilmek istenmiş ve esnafın uğradığı zarar-ziyan karşılığı olarak talep edilen meblağ devletçe üstlenilerek, binanın tamirine karar verilmişti. Böylece bina yeni kurulan Sekban-ı cedîd askerine tahsis edilmiş olarak tekrar kışla olarak kullanılmaya başlanır. Ancak 17 kasım 1808'de isyancılar tarafından tamamen yakılır ve 1826'da Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasına kadar bu enkaz haliyle kalır.

Selimiyye kışlası ve çevresindeki binaların uğradığı yangın ve yağma felaketinden geriye kısmen yanmış olarak Selimiyye camiinden başka bir şey kalmamıştır. Harem iskelesi arkasında ve yakınında yer alan matbaanın da bu felaketten nasibini aldığı anlaşılmaktadır. Riyasetini üstlenmiş olan Doğancılar imamı Mehmed Emîn Efendi'nin beyanına göre, matbaada mevcut bulunan ciltli ve ciltsiz pek çok kitap, alet ve edevat ve basım tezgahları ve diğer şeyler tahrip ve yağma edilmiş, bir kısmı ise yangında yanmıştır. Böylece 1730 Patrona isyanının bütün yakıp yıkmalarına rağmen zarar görmemiş olduğu bilinen Müteferrika matbaasının aksine, bu seferki yeniçeri isyanında, Nizâm-ı cedîd düzeninin önemli ve mütemmim bir kurumu olarak algılanan matbaa, yine sair Nizâm-ı cedîd müesseseleri meyânında olmak üzere önemli bir şekilde hasara uğramıştır.

Matbaayı içinde bulunduğu bu duruma rağmen işletmeye devam eden Mehmed Emin ve Ali Efendiler, bir taraftan alet ve edevatın tanzimine çalışmışlar, diğer taraftan da masrafların üstesinden gelmeye ve kira bedelinin ödenmesine gayret etmişlerdir. Bu arada başka yerlerde basım faaliyetinde bulunulmaması için matbaaya tanınmış olan *tekel* imtiyazının işlerliğinin sağlanması için tekrar müracaatta bulunmuşlar ve İstanbul ve Bilâd-ı selâse kadılarına hitaben bu anlamda bir hüküm çıkartılmasında başarılı olmuşlardır. (Şubat 1809).

Mehmed Emin ve Ali Efendiler arasındaki ortaklık uzun zaman uyum içinde devam etmemiştir. Matbaanın geçirdiği sıkıntılar ve malî durumundaki zafiyet muhtemelen bu gelişmede etken olmuştur. Neticede Ali Efendi, senelik 500 kuruşluk bir gelir payı karşılığında işleri ortağına devretmiştir. Ölümü 1814-1817 arasındadır. Öte yandan imam Mehmed Emin Efendi'nin de işlerin üstesinden gelemediği, matbaanın 1807 senesindeki ihmalinin ve 1808'deki tahribatının sıkıntılarını gideremediği anlaşılmaktadır. Faaliyetini zorlukla sürdürmekte, bastıklarını satamamakta, işletmenin kâra geçmesi söz konusu olamamakta, zarar etmekte, ödemelerini yapamamakta ve sürekli borçlanmaktadır. Nitekim, Eylül 1814'de Âsım Efendi'nin *Kamus* tercümesinin basımı kararlaştırıldığında, matbaanın alet ve edevatının yetersiz ve kötü durumda, işçilerinin ise dağılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda matbaanın tekrar İstanbul tarafına taşınması düşünülmüş ve Tersane'de Büyük Havuz'un yanındaki Talimhane'ye nakli söz konusu edilmiştir. Ancak, bu binanın Tersane'ye lâzım olduğu tahkik edildiğinden, matbaanın taşınmasından vazgeçilerek, *Kamus* basımı için gerekli düzenlemelerin ve ihtiyacının giderilmesine karar verilmiştir.

1817 senesinde matbaanın idaresinde değişiklik yapılmış ve bu arada vefat etmiş olan matbaanın eski ortağı Ali Efendi'nin mirasçısı ile Mehmed Emin Efendi'nin elinde bulunan yarımşar hisseleri devlet tarafından zabt olunarak, matbaa mukataası Rûznâmçe-i evvel Abdurrahim Muhib Efendi uhdesine tevcih edilmiştir. (Kasım 1817). Matbaanın hesapları çıkartıldığında, işletmenin zararda ve Mehmed Emin Efendi'nin de toplam 17. 768 kuruş gibi büyük bir borç yükü altına girmiş olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca zimmetinde olan bazı alet ve edevat ve kitapların mevcut olmadığı görülmüş ve bunların kendisinden tahsili cihetine gidilmek istenmiştir. Mehmed Emin Efendi, hesabını vermek üzere sorgulandığında, önce noksan görünen çeşitli alet ve kitapların bedeli olan 17. 768 kuruşluk borca itiraz etmiş ve bu meblağın içinde görünen bazı alet ve kitapların Kasım 1808'deki olaylarda yağma ve tahrip edildiğini bazılarının ise yangında yok olduğunu ileri sürmüştür. Mehmed Emin Efendi, kendi beyanına göre o sıralarda 80 yaşını aşmıştır ve borçlarına mahsuben satılmasını teklif ettiği ve değeri en çok 1.000 kuruş eden başını soktuğu bir evden başka da serveti yoktur. Bu durumda borçlarını ödeyebilmek için vazifesine devam etmekten başka çaresi olmadığını ifade etmektedir. Neticede, matbaa riyaseti uhdesine bırakılsa işleri idare edemeyeceği açık olarak görülmekte olduğun-

dan, ihtiyarlığına ve zaruret haline merhameten borçlarının silinmesine ve Matbaanın *"menâfi'-i ammesi"* olmasından ötürü, bu borçların devlet tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir.

Matbaanın idaresi 18 Ağustos 1821 tarihindeki vefatına kadar Abdurrahman Muhib Efendi'nin elinde kalmıştır. Muhib Efendi'nin matbaa işleriyle ilgilenmesi 1813'de başlamış, özellikle 1814'de Kamus tercümesinin basımına karar verilmesiyle daha belirgin bir hale gelmiş, *Kamus* basımının riyaset sebebiyle Mehmed Emin Efendi'ye bırakılması icap ederken Muhib Efendi'ye havale edilmiştir. Bunda selefinin gösterdiği aczin önemli bir etken olduğu açıktır. Muhib Efendi'nin dört sene süren riyaseti esnasında da matbaanın içinde bulunduğu kötü malî durumda herhangi bir düzelme görülmemiştir. O da selefi gibi dönemini zararla kapatmıştır. Ayrıca, Arapoğlu Bogos tarafından imal edilen 1. 200 adet hurufatın masrafı olarak 33. 950 kuruşluk yeni bir borç oluşmuştur. Borçlu olarak ölen Muhib Efendi'nin, devraldığı ve zamanında oluşan yeni borçları da devlet tarafından karşılanmak üzere zimmetinden silinmiştir. Bunun genel toplamı 99. 106 kuruş olarak hesaplanmış bulunuyordu. II. Mahmud, elde mevcut kitapların on sene geçse bile satılamayacağını, dolayısıyla basımları için sarf edilen paranın geriye gelmeyeceğini şikayeten dile getirmekte ve bu durumu matbaa idaresinin ehline havale edilmemesinde görmekteydi. Bununla beraber, basılan kitapların istenildiği gibi satılamaması ve yatırılan sermayenin devr etmemesinin, matbaanın ehil ellere teslim edilmemiş olması dışında daha başka sebeplerden kaynaklanmış olduğu açıktır.

Muhib Efendi'nin vefatı üzerine matbaa riyaseti, yine aynı berat şartları doğrultusunda Hacegândan Cebehâne-i âmire nâzırı İbrahim Sâ'ib Efendi'ye tevcih edilmiştir. Kendisinin verdiği Eylül 1823 tarihli bir rapor matbaanın durumuna ışık tutmaktadır: 1821'de başlayan Rum ayaklanması sebebiyle İstanbul'da alınan güvenlik tedbirlerinden olmak üzere önemli bazı kurumlardaki Rumların tasfiyesi gerekli görülmüş bulunuyordu. Bu meyanda, matbaada çalışmakta olan bu gibilerin de işten çıkartılmaları kaçınılmaz olmuş ve yerlerine müslüman işçilerin konulmasına çalışılmıştır. Ancak, Üsküdar ahâlisinin çoğu bağ ve bahçe işleriyle uğraşmakta olduklarından, bunlardan matbaada çalışabilecek işçilerin istenilen ölçüde tedariki mümkün olamamaktaydı. Sâ'ib Efendi'nin ifadesiyle ancak bir basım tezgahına yetecek kadar işçi yetiştirilmiştir. Dolayısıyla matbaa Üsküdar'da kaldığı müddetçe, özellikle işletmenin en önemli elemanlarından olan musahhihlerin, mürettip ve diğer işçilerin temin ve yetiştirilmelerinde devamlı zorluklarla karşılaşılacaktır. Şehirden fazla uzaklık ve sapa bir mevkide bulunması hali, ulaşım zorlukları gibi unsurların da önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda matbaanın İstanbul içinde uygun bir mahalle taşınması kaçınılmazdır. Sâ'ib Efendi'ye göre bu uygun mahal, Süleymaniyye civarında uzun bir zamandır boş durmakta olan Kapudan İbrahim Paşa hamamıdır. Taşınma teklifi II. Mahmud'a sunularak onayı alınmıştır. Böylece Kaptan Paşa hamamı 20.000 kuruşa satın alınmış ve bu meblağ iki senede iki taksit halinde geri ödenmek üzere İbrahim Sâ'ib Efendi'ye borç olarak kaydedilmiştir. (Eylül 1823).

Aradan altı ay kadar bir zaman geçtikten sonra yeni mahallin taşınmak üzere hazır hale getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Nisan 1824). Bu amaçla, daha önce Üsküdar matbaasında mevcut olan alet ve edevatın ve kitapların dökümü çıkartılmıştır. (Aralık 1823). Bunlardan yeni matbaa mahalline nakl olunacak kullanılır vaziyetteki malzemeler ayrı bir döküm halinde tanzim edilmiş ve taşınmaya değer bulunmayanlar ve işe yaramayan alet ve edevat ayrıca tesbit edilmiştir. Üsküdar matbaasının taşınma işi 7 Nisan 1824'de tamamlanmıştır.[14]

---

[14] Bu gelişmelerle ilgili olarak bk. Beydilli, *Mühendishâne*, s. 144-150.

Üsküdar Matbaası Yöneticileri	
İsim	**Süre**
Mühedishâni-i berrî hocası Müderris Abdurrahman Efendi	Aralık 1802-Aralık 1807
Sabık Defteremîni vekili Salihzâde Seyyîd Hüseyin Beyefendi	2 Aralık 1807-19 Kasım 1808
Hacegândan Maraşlı Ali ve Doğancılar camii imamı Hâfız Mehmed Emîn	19 Kasım 1808-26 Kasım 1817
Abdürrahim Muhib Efendi	26 Kasım 1817-18 Ağustos 1821
Hâcegândan Cebehâne Nâzır İbrahim Sâ'ib Efendi	1821-1832

Üsküdar Matbaasında Basılan Eserler

1218 / 1803: **Diatribe de l'ingénieur Mustafa sur l'état actuel de l'art militaire du génie et des sciences à Constantinople.** 1795'de eğitime başlayan Mühendishâne-i Berrî'nin ilk talebelerinden Seyyîd Mustafa'nın Nizâm-ı Cedîd faaliyetlerini tanıtan ve müsbet ilimlere duyduğu hevesi dile getiren Risâlesi. 33 sayfa. 1987 tarihinde Topkapı Sarayı Kütüphânesi'ndeki özgün Türkçe metniyle birlikte tıpkı basım olarak ikinci defa basılmıştır. Bkz. Kemal Beydilli, İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e dair Risalesi", *İÜEF. Tarih Enstitüsü Dergisi*, XIII. [Nizâm-ı Cedîd Tanıtımı].

C. 1218 / Eylül 1803: **Risâle-i Birgivî.** Mehmed bin Pîr Ali Birgivî'nin (öl. 1573) ilmihal ile ilgili bu eseri saray nüshası esas alınarak basılmıştır. Üsküdar matbaasında basılan ilk din kitabıdır. 86 sayfa. 1. baskı. [Din].

1218 / Mart 1803: **Atlas-ı Kebîr tercemesi.** Üsküdar matbaasında basılan san'at değeri ve maliyeti en yüksek eser. Müellifi William Faden olup, Resmî Mustafa Ağa tarafından İngilizce'den tercüme edilmiştir. Eserde 24 harita yer almaktadır. Basımı için yapılan masrafları gösteren genel döküm Haziran 1803 tarihini taşımaktadır. Eserin baş tarafına III. Selim'in isteğine uygun olarak, Mahmud Râif Efendi'nin daha sonra basılan *Ucâletü'l-coğrafiyye* ünvânlı eseri (bk. Nr. 5) ilave edilmiş ve beraberce ciltlenmiştir. Yalnızca 50 adet basılmıştır. Eserin maliyet hesabı ve hazırlanmasında emeği geçen san'atkârlara, ustalara ve mütercimlere ödenen ücretler ve yapılan sâir masraflar hakkında bk. Beydilli, *Mühendishâne*, s. 169 vd. [Atlas].

CA. 1218 / Eylül 1803: **Hallü esrâri'l-ahyâr 'alâ 'irâbi izhâri'l-esrâr.** *(Mu'ribü'l-izhâr)*. Güzelhisârî Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed tarafından Birgivî'nin *İzhârü'l-esrâr* ünvânlı nahiv ile ilgili Arapça dilbilgisi eserine yapılan şerh. 326 sayfa. 1. Baskı. [Dilbilgisi].

Ş. 1219 / Kasım 1804: **Ucâletü'l-coğrafiyye.** Mahmud Râif Efendi bu eseri Fransızca olarak hazırlamıştır. Eser, III. Selim tarafından beğenilmiş olduğundan Viyana maslahatgüzarı Yakovaki Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilerek, 50 adet olarak basılmış ve Atlas-ı Kebîr ile birlikte ciltlenmiştir (bk. Nr. 3). Eserin Dibâcesini yazan Vâsıf Efendi'nin ifadesiyle, yapılan tercüme kendisi ve müellif tarafından gözden geçirilmiştir. 79 sayfa. [Coğrafya].

1219 / 1804: **Tuhfe-i Vehbi.** Sünbülzâde Vehbi tarafından hazırlanmış ve Şâhidî'nin bu konudaki eserine dayanan Farsça-Türkçe küçük manzum sözlük. 2. baskı. 65 sayfa. Birinci baskısı 1213/1798-1799'da Mühendishâne matbaasında yapılmıştır. [Lugat].

N. 1219 / Aralık 1804: **Şurûtu's-salât**. Çocuklar için namaz kitabı. Müellifi belli değil. 23 sayfa. 1. baskı. [Din].

RA. 1219 / Haziran 1804: **Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye.** *Birgivî Risâlesi*'ne Kadızâde Ahmed bin Mehmed Emîn Efendi tarafından yapılan şerh. 2+315 sayfa. 1. baskı. [Din].

Ş. 1219 / Kasım 1804: **Mehâsinü'l-âsâr ve hakaikü'l-ahbâr.** Ahmed Vâsıf Efendi'nin 1752-1774 yıllarını içeren tarihi. 2 cilt halinde basılmıştır. 1. cilt 327, 2. cilt 315 sayfa. [Tarih].

L. / 1219 / Ocak 1805: **Netâyicü'l-efkâr 'alâ İzhâri'l-esrâr**. Müellifi Mustafa bin Hazma. 268 sayfa. Arapça. 1. baskı. [Dilbilgisi].

1220 / 1805-1806: **Usûl-ı hendese ve müsellesât**. Mühendishâne'nin ikinci halifesi Hüseyin Rıfkı Efendi'nin İngiliz asıllı mühtedi mühendis Selim ile birlikte John Bonnycastle'dan tercüme ettikleri Öklides Hendesesi. Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet basılmıştır. 2. baskı. Birinci baskısı Mühendishâne matbaasında 1212 / 1797-1798'de yapılmıştır. [Hendese].

1220 /1805-1806: **Telhîsü'l-eşkal. (Fenn-i lağım risâlesi)**. Mühendishâne hocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin tertip ettiği ders kitabı. 2. baskı. 100 adet basılmıştır. 60 sayfa, 7 levhâ. Birinci baskısı 1215/ 1801'de Mühendishâne matbaasında basılmıştır. [Fenn-i harb].

1220 / 1805-1806: **Mecmû'atü'l-mühendisîn.** Mühendishâne hocası Hüseyin Rıfkı Efendi'nin tertip ettiği bu risâle Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet basılmıştır. Eserde 15 levhâ bulunmaktadır. Metin içinde de çeşitli cetvellere yer verilmiştir. Zevâya-yı musattıha cetveli (s. 115-119), Paris ve Londra libresi ile İslâm kıyyesi mukayese cetvelleri (s. 165-166), Mesâha-yı kıta'ât cetveli (s. 206-209), Bazı ecsâm-ı salîbe cetveli (s. 244-245), Topların resm ü inşâsına dâir cetvel (s. 269-271) ve Kundak cetveli (s. 288-289). 293 sayfa. [Hendese].

1220 / 1805-1806: **Müsellesât Risâlesi.** Gelenbevî İsmâil Efendi'nin bu risâlesi Mühendishâne'de ders kitabı olarak kullanılmak üzere 100 adet basılmıştır. 79 sayfa. [Hendese].

1220 / 1805-1806: **İmtihânü'l-mühendisîn.** Hüseyin Rıfkı Efendi'nin ders kitabı olarak kullanılmak üzere İngilizce'den tercüme ederek tertip ettiği risâle. 2. baskı olarak 100 adet basılmıştır. Birinci baskısı 40 adet olarak 1217/1802'de Mühendishâne matbaasında yapılmıştır. 115 sayfa. [Hendese].

M. 1220 / Nisan 1805: **Tuhfetü'l-ihvân 'alâ avâmili'l-Birgivî**. Şeyh Mustafa bin İbrâhim tarafından hazırlanmış *Birgivî'nin Avâmil*'ine şerh. 88 sayfa. *Mu'ribü'l avâmil* (bk. Nr.17) ile aynı anda basılmış ve bir arada ciltlenmiştir. [Dilbilgisi].

M. 1220 / Temmuz 1805: **Ta'likü'l-favâzıl 'alâ İ'râbi'l-avâmil**. *(Şerh-i Avâmil-i ced̂d-i Birgivî / Mu'ribü'l-avâmil)*. Zeynîzâde Hüseyin bin Ahmed tarafından hazırlanmış Birgivî'nin nahiv ile ilgili Arapça bir eseri olan *Avâmil*'ine yapılan şerh. 118 sayfa. *Tuhfetü'l-ihvân* (bk. Nr. 16) ile aynı anda basılmış ve bir arada ciltlenmiştir. [Dilbilgisi].

R. 1220 / Temmuz 1805: **Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l-aka'id**. *(Amentü Şerhi)*. Abdurrahim Muhib Efendi'nin babası Kadızâde Ahmed bin Mehmed Emîn Efendi'nin eseri, III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'a ithâf edilmiştir. 298 sayfa. [Din].

C. 1220 / Eylül 1805. **Risâle-i Birgivî.** 2. baskı. (bk. Nr. 2). 99 sayfa. [Din].

1220 / 1805: **Nuhbe-i Vehbî.** 123 sayfa.

C. 1221 / Ağustos 1806: **Ed-dürerü'l-müntehabâti'l-mensûre fî islâhi'l-galati'l-meşhûre.** Müftizâde Mustafa Âşir Efendizâde Derviş Hafid'in bu eseri, yanlış kullanılan yerleşmiş kelimeler hakkında olup, eserin başında bu konuyla ilgili eserlerin isimlerine ve müelliflerine yer verilmiştir. 534 sayfa. [Dilbilgisi].

Z. 1221 / Şubat 1807: **El-Burhân (ma'a haşiye).** Gelenbevî İsmâil Efendi'nin ilm-i mantıktan eseri. 83 sayfa. Haşiye ile birlikte basılmıştır. (bk. Nr. 23). Basım yeri ve tarihi *Haşiye*'nin son sayfasındadır. [Mantık].

Z. 1221 / Şubat 1807: **Haşiyetü'l-Burhân.** Gelenbevî'nin ilm-i mantıktan eseri. 74 sayfa. *Burhan* ile birlikte basılmıştır. (bk. Nr. 22). [Mantık].

SA. 1223 / Nisan 1808: **Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye.** 340 sayfa. 2. baskı. (bk. Nr. 8). [Din].

M. 1223 / Mart 1808: **Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l-aka'id**. *(Amentü Şerhi)*. 2+321 sayfa. 2. baskı (bk. Nr. 18). [Din].

N. 1223 / Kasım 1808: **Fevâ'idü'ş-Şâfiyye 'alâ İ'râbi'l-Kâfiye.** Müellifi Zeynîzâde Hüseyin. 4+528. Arapça. [Dilbilgisi].

1223 / 1808-1809: **Tuhfe-i Vehbi**. 60 sayfa. 3. baskı. İkinci baskı için bk. Nr. 6. Birinci baskısı Mühendishâne matbaasında 1213/1798-1799'da yapılmıştır. [Lugat].

M. 1224 / Mart 1809: **Sübha-i Sıbyân.** Çocuklar için hazırlanmış Arapça-Türkçe küçük sözlük. 33 sayfa. 2. baskı. Birinci baskısı Mühendishâne matbaasında 1216/1801-1802'de yapılmıştır. [Lugat].

1224 / 1809-1810: : **Hallü esrâri'l-ahyâr 'alâ 'irâbi izhâri'l-esrâr.** *(Mu'ribü'l-izhâr)*. 385 sayfa. 2. baskı. (bk. Nr. 4). [Dilbilgisi].

R. 1224 / Mayıs 1809: **Kitâbü'l-Muharrem fî Hâşiye-i Câmî.** Mollâ Câmi'nin İbn-i Hacib'in *Kâfiye*'sine yaptığı haşiye. 757 sayfa. [Dilbilgisi].

1225 /1810: **Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye.** 352 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 8, 24). [Din]

M. 1226 / Nisan 1811: **Tuhfetü'l-ihvân 'alâ avâmili'l-Birgivî**. *Mu'ribü'l-avâmil* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. 33). 98 sayfa. 2. baskı. (bk. Nr. 16). [Dilbilgisi].

CA. 1226 / Nisan 1811: **Ta'likü'l-favâzıl 'alâ İ'râbi'l-avâmil**. *(Şerh-i Avâmil-i ceḏd-i Birgiv / Mu'ribü'l-avâmil)*. *Tuhfetü'l-ihvân* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. Nr. 32). 128 sayfa. 2. baskı (bk. Nr. 17). [Dilbilgisi].

B. 1227 / Temmuz 1812: **Hâşiyetü's-Siyalkûtî 'alâ'l-Mutavval.** *Telḫîs-i Kazvini*'ye şerh olarak kaleme alınan Ahmed bin Yahya el-Taftazanî'nin *Mutavval*'ına Abdülhakim bin Şemseddin es-Siyalkûtî tarafından yapılmış haşiye. 663 sayfa. [İlm-i belâgat ve inşâ /Retorik].

C. 1228 / Haziran 1813: **Hallü esrâri'l-ahyâr 'alâ 'irâbi izhâri'l-esrâr.** *(Mu'ribü'l-izhâr)*. 328 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 4, 29). [Dilbilgisi].

M. 1229 / Ocak 1814: **Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye.** 314 sayfa. 4. baskı. [bk. Nr. 8, 24, 31). [Din].

Z. 1230 / Kasım 1815: **El-Okyonusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit.** Tahir Muhammed bin Yakub Firuzâbâdî'nin Arapça lugatı. Mütercim Âsım tarafından ilaveler yapılarak Türkçe'ye çevrilmiştir. 3 cilt. Birinci cilt 943 sayfa. Basım tarihi Kasım 1815. İkinci cilt 939 sayfa. Basım tarihi Kasım 1816. Üçüncü cilt 973 sayfa. Basım tarihi Kasım 1818. Her üç cilt de 500'er adet basılmıştır. [Lugat].

N. 1231 / Ağustos 1816: **Ta'likü'l-favâzıl 'alâ İ'râbi'l-avâmil**. *(Şerh-i Avâmil-i ceḏd-i Birgiv / Mu'ribü'l-avâmil)*. 102 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 17, 33). *Tuhfetü'l-ihvân* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. Nr. 39). [Dilbilgisi].

N. 1231 / Ağustos 1816: **Tuhfetü'l-İhvân**. 79 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 18, 32). *Mu'ribü'l-avâmil* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. Nr. 38). [Dilbilgisi].

Z. 1231 / Kasım 1816: **El-Okyonusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit.** Eserin ikinci cildi. (Bk. Nr. 37). [Lugat].

1232 / 1817: **Tuhfe-i Vehbi**. 65 sayfa. 4. baskı. (bk. Nr. 6, 27). [Lugat].

1232 / 1817: **Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye.** 288 sayfa. 5. baskı. (bk. Nr. 8, 24, 31, 36). [Din].

C. 1223 / Mart-Nisan 1817: **Ferâ'idü'l-fevâ'id fî beyâni'l-aka'id**. *(Amentü Şerhi)*. 278 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 18, 25). [Din].

CA. 1232 / Mart 1817: **Nehcetü'l-menâsık.** Derviş elhâc Mehmed Edîb bin Mehmed'in 1193/1779 senesinde yaptığı hâc seyâhatini tasvir etmektedir. 255 sayfa. Eserin sonunda müstakilen numerolandırılmış olarak ve 14 sahife halinde Mustafa Reşid ve Hekimbaşı Mustafa Behçet efendiler tarafından yazılan *Tertîb-i Eczâ* risâlesi yer almaktadır. bununla hacıların yolda vâki olacak hastalıklarına acilen müdahale ve tedavi imkanı verilmesi amaçlanmaktadır. [Hâc seyahati].

CA. 1232 / Mart 1817: **Tertîb-i Eczâ.** Mülellifi: Mustafa Reşid ve Hekimbaşı Mustafa Behçet. (bk. Nr. 44). [Tıp].

M. 1233 / Mart 1817: **El-Okyonusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit.** Eserin üçüncü cildi. (bk. Nr. 37). Lugat].

M. 1233 / Kasım 1817: **Netâyicü'l-efkâr 'alâ İzhâri'l-esrâr**. 2267 sayfa. 2. baskı. (bk. Nr. 10). [Dilbilgisi].

CA. 1233 / Mart 1818: **Sarf Cümlesi**. Okullarda öğretilen Arapça dersleri için bir araya getirilmiş Arapça dilbilgisi (Sarf/Morfoloji) ile ilgili beş risâle. 119 sayfa. İçindekiler: **1) Merâhu'l-ervâh.** Ahmed bin Ali bin Mes'ud'dan. Kelime teşkiliyle ilgili. 43 sayfa. **2) İzzî.** Şeyh İzzeddin Ebil-Fazâ'il Abdulvehhâb İmâdeddin bin İbrâhim es-Sencârî'den (öl. 1257). s. 44-59. **3) Maksûd.** Müellifi belli olmamakla beraber İmâm-ı ekber Yusuf Hanefî'ye atfedilmektedir. Fiillerin tasnifiyle ilgili. s. 60-77. **4) Binâ.** Fiillerin esasıyla ilgili. Müellifi belli değil. s. 78-87. **5) Emsile.** Fillerin çekimiyle ilgili. Müstakilen numerolandırılmış olarak, s. 1-32. [dilbilgisi].

L. 1233 / Ağustos 1818: **Hâşiyetü'l-Gelenbevî.** Celâleddin ed-Devânî'nin *Aka'id-i Adudiyye*'ye yaptığı şerhe Gelenbevî tarafından yapılan hâşiye. 657 sayfa. [Din].

1233 / 1818: **Sübha-i Sıbyân.** 33 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 28). [Lugat].

1233 / 1818: **Hallü esrâri'l-ahyâr 'alâ 'irâbi izhâri'l-esrâr.** *(Mu'ribü'l-izhâr)*. 351 sayfa. 4. baskı. (bk. Nr. 4, 29, 35). [Dilbilgisi].

M. 1234 / Kasım 1818: : **Ta'likü'l-favâzıl 'alâ İ'râbi'l-avâmil**. *(Şerh-i Avâmil-i ced̂d-i Birgivî / Mu'ribü'l-avâmil)*. 98 sayfa. 4. baskı. (bk. Nr. 17, 33, 38). *Tuhfetü'l-ihvân* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. Nr. 53). [Dilbilgisi].

M. 1234 / Kasım 1818: **Tuhfetü'l-İhvân**. 75 sayfa. 4. baskı. (bk. Nr. 18, 32, 39). *Mu'ribü'l-avâmil* ile birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. (bk. Nr. 52). [Dilbilgisi].

L. 1234 / Ağustos 1819: **Ta'likâtü'l-Gelenbevî 'alâ Mîri'l-Âdâb**. Mîr Ebu Feth es-Sâ'idî'nin (öl. 1543) *Mûrü'l-Âdâb* ünvânlı eserine Gelenbevî tarafından 1755'de itmam edilen ta'likat. 609 sayfa. [İlm-i belâgat ve inşâ /Retorik].

L. 1234 / Ağustos 1819: **Ta'likâtü'l-Gelenbevî 'alâ Mîri't-Tehzîb**. Ebu Feth es-Sâ'idî'nin (öl. 1543) *Mûrü't-Tezhîb* ünvânlı esere yaptığı tâhşiyeye Gelenbevî tarafından itmam edilen ta'likat. 514 sayfa. [İlm-i belâgat ve inşâ /Retorik].

C. 1234 / Nisan 1819: **Nahiv Cümlesi.** Okullarda öğretilen Arapça dersleri için bir araya getirilmiş üç risâleyi hâvi Arapça dilbilgisi (Nahiv/Sentaks) kitabı. 72 sahife. İçindekiler: **1) Kâfiye**. İbn-i Hacîb'den, s. 1-30. **2) İzhârü'l-esrâr**. Birgivî'den, s. 34-64. **3) Avâmil-i cedîd.** Birgivî'den, s. 66-72. [Dilbilgisi].

R. 1235 / Ocak 1820: **Al-Favâ'idü'z-Ziyâiyye.** Müellifi, Mollâ Câmî (Nureddin Abdurrahman bin Ahmed bin Muhammed). 302+8+2 sahife. Kâfiye şerhi. [Dilbilgisi].

B. 1235 / Nisan 1820: **Mir'âtü'l-ebdân fî teşrîh-i azâi'l-insân.** *(Kütüb-ı selâse-mine'l-Hamse-i Şânîzâde)*. 2 cilt. Birinci cilt 131 sayfa. İkinci cilt 283 sayfa. 56 levha yer almaktadır. 400'erden 800 adet basılmıştır. [Tıp].

1235 / 1820: **Fevâ'idü'ş-Şâfiyye 'alâ İ'râbi'l-Kâfiye**. 2. baskı (bk. Nr. 26). [Dilbilgisi].

N. 1235 / Haziran 1820: **Ta'likât-ı Abdülhakîm el-meşhûr bi Siyalkûtî ale'l-hâşiyet li'l Mollâ el-Hayâlî 'alâ Şerhi'l-aka'idi'n-Nesefiyye.** Ömer Nesefî'nin *Aka'id*'ine Taftazânî tarafından yapılan şerhe Mollâ Hayâlî'nin yaptığı Hâşiye ve buna Abdülhakîm bin Şemseddin Hindîyü'l-Siyalkûtî tarafından yapılan ta'likat. Arapça. 392 sayfa. [Din].

ZA. 1235 / Ağustos-Eylül 1820: **Ta'likât-ı Dürrü'n Nâcî bi İsagoci.** Tokad'lı Es-seyyid Ömer Sâlih'in 1210/1795'de tekmîl ettiği Esireddin bin Ömer el-Ebherî'nin (öl. 1300) Porphyrius'dan yaptığı tercümenin şerhine ta'likat. 183 sayfa. [Mantık].

C. 1236 / Şubat 1821: **Reşehât-ı ayni'l-hayat.** Nakşibendi tarikatı şeyhlerinin önde gelenlerinin hayat hikâyelerini menkabe tarzında veren ve Mevlâna Ali bin Hüseyin tarafından 1503'de yazılmış bir eser. Aslı Farsça olan bu eser, Mehmed bin Şerîf bin Abdülganî el-Abbâsî (öl. 1593) tarafından 1584'de Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 654 sayfa. [Din/Biyografi].

CA. 1237 / Şubat 1822: **Tuhfetü'l-Manzûmetü'd-Dürriyye fî Lugati'l-Farsiyyet ve'd-Deriyye.** *Tuhfe-i Vehbi* şerhi. 511 sayfa. [Lugat].

1237 / 1822: **Tuhfe-i Vehbi.** 65 sayfa. 5 baskı. (Bk. Nr. 6, 27, 41). [Lugat].

1237 / 1822: **Hülâsa-ı Risâle-i Birgivî.** Müellifi belirtilmemiştir. 24 sayfa. İlmühal. [Din].

Ş. 1237 / Mayıs 1822: **Neticetü'l-Fetevâ.** Mehmed bin Ahmed Kudûsî'nin tertiplediği Fetvâ mecmuası. 683 sayfa. [Fetvâ mecmuası].

ZA. 1237 / Temmuz 1822: **Ta'likü'l-favâzıl 'alâ İ'râbi'l-avâmil**. *(Şerh-i Avâmil-i cedîd-i Birgivî / Mu'ribü'l-avâmil)*. 124 sayfa. 5. baskı. (bk. Nr. 17, 33, 38, 52). *Tuhfetü'l-ihvân* ile birlikte (bk. Nr. 68) basılmış ve ciltlenmiştir. [Dilbilgisi].

1237 / 1822: **Tuhfetü'l-İhvân**. 197 sayfa. 5. baskı. (bk. Nr. 18, 32, 39, 53). *Mu'ribü'l-avâmil* ile birlikte (bk. Nr. 67) basılmış ve ciltlenmiştir. [Dilbilgisi].

1238 / 1822: **Haşiye 'alâ Tahrîri'l-Kavâ'idi'l-Mantıkıyye.** Abdülhakîm bin Şemseddin el Siyalkûtî'nin, Kâtibî'nin *Er-Risâletü'ş-Şemsiye f'l kavâ'idi'l-mantıkıyye* ünvânlı eserine yazdığı tahşiye. 617 sayfa. Arapça. [Mantık].

SA. 1238 / Kasım 1822: **Netâyicü'l-efkâr 'alâ İzhâri'l-esrâr**. 267 sayfa. 3. baskı. (bk. Nr. 10, 47). [Dilbilgisi].

1238 / 1822-1823: **Tuhfe-i Vehbi.** 65 sayfa. 6. baskı. (bk. Nr. 6, 27, 41, 64). [Lugat].

RA. 1238 / Aralık 1822: **El-Risâle fi'l-Hendese.** Mühendishâne halifelerinden Masdârîyecizâde Seyyîd Hüseyin Efendi'nin hendese ile ilgili eseri. 34 sayfa+7 levhâ. [Hendese].

L. 1239 / Şubat 1824: **Mir'at-ı âlem**. Ali Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed'e ithâf ettiği *Fethiye* ünvânlı Astronomi ile ilgili Arapça eserinin Türkçe tercümesi. 130 sayfa+4 levhâ. Üsküdar Matbaası'nın son ve burada ta'lik hurufât ile basılan tek eseri. 250 adet basılmıştır. [Astronomi].